Важа Пшавела

Алуда Кетелаурі. (З життя хевсурів)

Перекладач: Микола Бажан

Джерело: З книги: Микола Бажан. Твори у чотирьох томах. Том III. Перекладі. К.:Дніпро, 1975

I

Примчав швидкий гінець в Шатіль1:
"Нам кісти2 завдають потали!
З-за гір вони прийшли й звідтіль
На наших чабанів напали".
Зійшлась громада на чолі
З Алудою Кеталаурі,
Сміливцем знаним у селі,
Але розважним по натурі.
Не раз кістинам в день боїв
Він одсікав мечем десниці.
Лиш смілі мають ворогів,
Не те, що боягузи ниці!

Кістини коней табуни,
Де був Алуди кінь крилатий,
Вже викрали й женуть. Вони
Їх за Архоті3 мають гнати,-
Осотом встелені лани
Там будуть вороги топтати.
Коли Алуда це почув,
В рушниці кремені поправив,
Взяв зброю звичну, одягнув
Меча, який його прославив;
Провірив гострість леза він,
Чи в ньому вад яких немає,

І вранці, здирцям навздогін,
Вже бистрий сокіл вирушає.

Удосвіта імлисту вись
Пробуджують індички гірні,
Отари ще не розбрелись,
Дрімають ще собаки вірні.
Досвідчений Алудини зір
Помітив скоро слід кістинів,
Він наздогнав їх, і між гір
Рушничний постріл враз пролинув.
Один гілгойський4 верхівець
Зазнав за злочини відплати:
З коня звалився він набік
І на тропі лишивсь лежати.
Звалила куля юнака,
Але не вщухла стрілянина,-
Прицілився і звів курка
Товариш вбитого кістина.
Муцалів постріл гуркотить,
Та куля влучила у брили,
Чоху5 Алудину умить
Уламки ті припорошили.
Муцал розлючено пита:
"Я в тебе не попав, псявіро?"
"В раба Гуданського хреста6
Не міг ти влучити, псявіро".
І за рушницю взявшись знов,
Алуда палить стрімголов.

"А я не вбив тебе, псявіро?"-
Кричить до ворога стрілець.
"Муцала ти не вбив, псявіро,
Лиш збив зі скелі камінець".
"Еге, пробив твою папаху

І навіть чуба присмалив..."
"Невправно цілив, бідолахо,
Бо й черепа не зачепив!"

Тоді Муцал бере рушницю,
І куля свище навісна,
Й Алудину порохівницю
Ураз розтрощує вона.
"Тепер потрапив я, псявіро,
Не заховалася мета!"
"Ти навіть не дряпнув, псявіро,
Раба Гуданського хреста.
Є перед господом в Алуди
Заступник вірний — хрест святий.
Не думай, що ти влучив в груди,-
В порохівницю влучив ти.
А зараз ось побачиш вмільця,
Час розрахунку настає".
І куля звірена шатільця
Кістину просто в груди б'є.
"Чи й зараз не попав, псявіро?" —
Кричить він, ворога клене.
"Попав у серце ти, псявіро.
Ти вбив і брата, і мене..."

Стоїть Муцал, як вовк кривавий,
Але прийшов його загин,
Дарма гірські зелені трави
До рани притуляє він.
Ще раз стріляє, щоб огуди
Й неслави не зазнать в бою,
І з лютим криком до Алуди
Рушницю кидає свою:
"Нехай твоя рушниця буде,
Щоб не забрали руки злі!"

Затих він, ухопивсь за груди
І мертвий витягсь на землі.

Алуда забирать не хоче
Ані рушниці, ні меча;
Як в жінки, в нього плачуть очі,
Але він сліз не поміча.
На груди, вічним сном заснулі,
Кладе рушницю він тоді,
Кинджал і добрий меч-франгулі7
У руки вкладує тверді.
Він правої руки в Муцала
Не відсіче. Він каже: "Гріх!
Від мене смерть твоя настала,
Та бог ласкавий до нас всіх.
Ти годен, щоб тобі лишити
Твою десницю, знак снаги;
Вона з тобою буде тліти,
Щоб не втішались вороги.
Була хороша, видно, мати,
Що привела тебе на світ!"
І став він мертвого вгортати,
І примостив на бурку щит.

II

Вже сонце підвелось повільно,
Поплив з ущелини туман.
Притиснувсь до крайнеба щільно
Кавказьких девів гордий стан.
Шуліки лови починали,
Повітря краючи крилом,
І зграї грифів чатували
На здобич, кинуту орлом.
Розси?пались по скелях тури,

Піднісши роги — божий дар,
І хрипко кряче крук похмурий,
Залізши десь у темний яр:
"Помер Муцал під час двобою,
І ось я очі в нього з'їм,
Печінку виклюю герою,
Прикрию труп крилом своїм!.."

Ще сяйво дня не освітило
Промінням полудня Шатіль,-
Похмуре небо затулило
Від сонця клапті гірних піль.
В тяжкій задумі витязь смілий
Поміж узгір конем бреде.
Думки, немов туман зчорнілий,
Лице вгортають молоде.
Рука Муцалового брата
Висить, припнута до сідла,
Меч з хорасанського булата
Бринить при боці спроквола.
Уже фортечний мур Імеди
Видніє там, де в час зими
Гримлять, зсуваючись, бескеди,
А влітку — пострілів громи.
Лупали тверджу грози й зливи,
Та жодна сила не могла
Здолати мур оцей гордливий,
Твердині цій завдати зла.
Над нею крячуть чорні круки,
Кружляють грифи в вишині.
Відрубані в невірних руки
Під сонцем тануть на стіні.
Не спромоглись підрити змії
Її мурованих основ;
То холодять її борвії,

То сонечко осяє знов.
Не раз валялись тут на схилі,
Нашоршивши свій вус, мерці,
Звідсіль не раз в лихім свавіллі
Лилися крові струменці,
Аж спінені Ардотські хвилі
Текли в кривавім багреці.

Нехай, хто прагне ворожнечі,
Відчинить двері всі свої.
Хай дім його, і двір, і речі
Заллють криваві ручаї,
Хай вгрузне в кров він по коліна,
Хай п'є він кров замість вина,
Хай від молитв його не гине
Ця найжахливіша мана,
Хай кров'ю вкриється людською
Його весілля день і час,
Щоб всім гостям замість напою
Удосталь крові він припас.
Хай стеле в крові шлюбне ложе
Неситий кровожер оцей,
Його дружина в крові зможе
Йому народжувать дітей,
І до кривавої могили
Мерця такого класти слід,
Він убивав — його забили,
Убивці не пробачив рід!

В Шатілі на покрівлі хати
Стоїть юрба жінок, дівчат;
Іде Алуду зустрічати
З племінником укупі брат.
Зібралося багато люду,
Спішать дізнатися новин,

Кричать, вітаючи Алуду:
"Прославився і нині він!"
Старий Ушіша добрі вісті
Почуть од лицаря схотів,-
Алуда мусить розповісти,
Як він вовків гілгойських бив.
"Я, рушивши звідсіль, Ушішо,
На слід потрапить скоро зміг,
Погнав свого коня бистріше
І на тропі побачив їх.
Удвох були. Щоб вбить харциза,
Рушницю я дістав свою.
Мав серце, видно, із заліза
Муцал, хай буде він в раю!.."
"От забрехався! Де це видно,
Щоб кіста допустили в рай?"
"Геройство я ціную гідно,
Його шануй і поважай!
Стріляв я тричі у Муцала,
Звалився він на третій раз,
Коли та куля продзижчала,
Що серце розтерзала враз.
Він рану запихав травою,-
Не врятували соки трав.
Він до кіпця під час двобою
Мене псявірою взивав...
Ех, ми прихильні лиш до себе,
Мовляв,— обранці ми одні,
Ми спасемось, а інших треба
Пекти в пекельному вогні.
Сини господні8 краще знають,
Хто порятунку годен з нас,
Оті, що бога споминають,
Хіба правдиві повсякчас?
Я, вбивши, пожалів Муцала

І руку відрубать не зміг.
Душа мені забороняла
Таке вчинити, далебіг.
Нехай би слава й менша стала,
Послухайся порад моїх".

Мов дика слива, скиснув зразу
Гурт молодих заводіяк
І, виявляючи відразу,
Алуді злісно змовив так:
"Бодай би ти помер, ледащо,
Ніж отаке брехати нам.
Знімай меча! Його ти краще
За ткацьку снасть віддай бабам,
Хай на щиті нитки сотають,
Рушниця править за дрючок,
Твої пістолі хай кружляють
Замісто веретен в жінок!
Кістина, певне, ти злякався,
Став полохливий, як жінки.
Навіщо ж за харцизом гнався?
Забив і не відсік руки!"
Всі одвернулись від Алуди,
Аж потемнішав їхній зір,
І стали повертатись люди
До хат своїх на схилах гір.
Тепер ім'я Кателаурі
Лише гнівить юрбу лиху.
Алуда сам у скрусі хмурій
Стоять лишився на шляху.

Ось Міндія в Шатіль простує,
Коня баского женучи.
Узором мідним сяє збруя,
При боці — меч, щит — на плечі.

Тримає списа витязь гожий,
Він кістів з двадцять вбив в боях.
До оленя рудого схожий
Був кінь, що мчав його на шлях.
Він зупинився поміж люду,
Почав із ними говорить;
Почувши, як кленуть Алуду,
Нахмурився сердито вмить:
"Ці балачки, цей глум з людини
Безтямні язики ведуть.
Хай ворог ваш так швидко гине,
Як я прознаю справи суть.
Візьму харчів з собою трохи,
Турбот нікому не завдам,-
В горах не зіб'юся з дороги,
Бо всі шляхи розвідав сам.
Ще в небі сятимуть сузір'я,
Як Міндія прибуде знов..." —
Пустив коня і за узгір'я
Помчав, як вітер, стрімголов.

III

Стемніло. Ручаї буркочуть:
"Нас ніч киреєю вкрива".
Це час, коли зірки мигочуть,
Росою мерехтить трава.
Це час, коли пісні заводять
Померлі, встаючи з могил,
І деви9 по верхів'ях бродять,
З вершин спускаючись на діл,
А люди до хатин ввіходять
Спочинути, набратись сил.
"Хоч трохи попоїж!" — Алуду
Благають мати і сестра.

"Ні, мамо, їсти я не буду,
Пригнічує мене жура.
Я бачив сон: немов на тризні
Сиджу десь перед мертвяком.
Навколо нас хевсури грізні
Сидять нахмурениm гуртком.
Вони, не криючи загрози,
Збиралися іти в похід,
А я ридав, ронив я сльози,
Як за звичаєм нашим слід.
Я думав про похід так само,
Вже вирушати час настав.
Хтось підійшов до мене прямо,
Мені до рук киндажала вклав.
Я глянув і впізнав Муцала.
Він зброю зодягнув свою,
На грудях в нього рана зяла,
Що я завдав йому в бою.
Цілющі зела, сірі трави
У рану встромлені були.
Стояв, як скеля, величаво,
І марні сльози не текли.

"Я хочу і не можу вмерти.
Забий мене!— так він пророк.-
На світі залишайсь тепер ти,
А я піду звідсіль навік.
Коли, хевсури, ви війною
Насититесь кінець кінцем?"
Я сів... Стоїть переді мною
Тарілка із людським м'ясцем.
Я їв його, хоча жахали
Мене ці рештки, ці кістки.
"Що я роблю, гидкий, зухвалий?"
Казав до себе невтямки.

"Ти їж удосталь! Не гидуй ти! —
До мене, чую, хтось кричить.-
Ви ще Алуду погодуйте,
М'ясної юшки покладіть!"
Ще вляли юшки та підливи
З жмутками вусів і борід...
Так змучив сон оцей жахливий,
Що цілий світ мені огид".

IV

Світає. Поповзли тумани,
Забагровіли гір шпилі,
По стежках рушили селяни,
Народ прокинувся в селі.
Вже й грифи полювать злітають,
Оглянувши весь круговид,
Хоч хмари крилами черкають,
Не зостається в небі слід.
Хто там крізь прірви й кучугури
На скакуні верстає путь?
"Це Міндія!— кричать хевсури.-
Вернувся ти, щасливий будь!"
Почуть новини кожен прагне:
"Що ти побачив? Що знайшов?"
"Ваш розум ваше серце тягне,-
Коли кипить юнацька кров,
Тоді рубає всіх сокира,
Дарма, чи винен хтось, чи ні,
І будь-якого чужовіра
Тоді забити ви ладні.
Хай з людським серцем розум буде
Нарівно в згоді, як брати!
Нема брехні в словах Алуди,
Я можу в цьому присягти.

Не вірите? Ось перед вами
Кістина зрубана рука.
Отож пильнуйте за словами,
Не розпускайте язика.
Героя не ганьбіть в облуді,
Мовляв, такий він і сякий".
Він руку віддає Алуді:
"Візьми і до стіни прибий!"

"Коли б я хтів забрать цю руку,
Тоді я сам би відрубав.
Недобру річ, погану штуку
Ти, Міндіє, тепер утяв.
Що я з рукою оцією
Зроблю? Чи вийде з неї щит?
Чи я гребтиму сіно нею,
Чи поле жатиму взаміт?
Це — п'ясть сміливої людини.
Назад її ти поклади
І тут не гайся ні хвилини,
Щоб не діждатися біди.
Хевсури люті на Алуду?
Чому? Хіба завдав їм мук?
Я бити ворогів ще буду,
Та не рубатиму їх рук".
"Закон наш каже кістів бити
І відтинати руки в них".
"Ох, це закон несамовитий,
Бо він велить вчиняти гріх".

V

Настало свято. Всім прочанам
На богомілля треба йти,
Щоб помолитись перед Паном10.

В молитві радості сягти.
Чоловіки ідуть з жінками,
Ведуть биків, овець женуть,-
Прихильність господа дарами
Вони до себе привернуть.
Хто там прийшов до хевісбері11,
Мечем оперезавши стан?
Бичка він під капличні двері
Пригнав, похмурий, як туман.
"Кому, Алудо, в жертву буде
Оцей бичок чорненький твій?" —
Питає панотець в Алуди,
Рукав засукує мерщій:
"Гуданський Хрест, наш пан всесильний,
Хай славен буде щодоби!
Якщо до когось він прихильний,
То стануть дужими й раби.
Сміливець до вподоби Пану,
До них незмірно щедрий він,
Героєві за сміліcть бранну
Дарує милості взамін.
Назви того, за кого небу
Офіру цю складаєш ти!" —
Вже починає він дідебу12,
Збирається кинджал звести.

"Хай буде, Бердіє, офіра
За кіста, що його я вбив.
Муцалом звали чужовіра,
Він — син нехрещених батьків.
Благослови як слід, панотче,
Мойого чорного бика.
Складаю жертву я охоче
За оцього войовника".
"Якщо хрещена ти людина —

За чужовіра не молись.
Твоя офіра за кістина
Тобі згадається колись.
Звичаїв отаких негожих
Не знали прадіди й діди.
Не прихиляйсь до душ ворожих,
Християнином будь завжди.
Тебе, напевне, спокусили
Лихі дияволи, чорти,
Бо де блюзнірської взяв сили?
Вже вбив багато люду ти,
Вже на горище хати вкинув
Десниць ворожих цілий жмут,
Моста із мертвих рук кістинів
Побудувати міг би тут,
Але ніколи і ніяку
Офіру не складав за них,
Та чом же за цього собаку
Сюди молитися прибіг?
Ні, хай би завалились гори,
Земля запалася тепер,
Нехай би я пірнув у море,
Пісок би замість хліба жер!"

Від ляку навіть колір шкіри
У Бердія змінився вкрай.
Алуда каже: "Ти офіри
Зневажливо не відкидай!
Я теж у Хрест Гуданський вірю,
Я теж хевсур з тутешніх рік.
З тобою на однім узгір'ї
Ми, Бердіє, живем весь вік".
"Алудо, марно тратиш слово.
Ти б краще схаменувсь і змовк!"
Кателаурі став раптово

Від гніву сірий, наче вовк.
Він руку простягнув сувору
І франкського меча підніс.
Меч над биком злетів угору —
І голова упала вниз.
Тоді Алуда зрік помалу:
"Мій Пане, молить в тебе син,-
Ти ласку появи Муцалу,
Хоч був і нехрещений він!"

Схопився Бердія й народу
Почав казати у злобі:
"Ще віри нашої від роду
Не піддавали так ганьбі!
За душу вбитого кістина
Цю жертву склав Алуда сам.
Хай буде воля в нас єдина,
Що ваше серце скаже вам?
Примощуйтесь отут, хевсури,
Порадьмося, що нам робить.
В Алудиній господі мури
Дощенту треба розвалить!
Хай плачуть в нього жінка й діти —
Ми їм пощади не дадім!
Хай для вигнанця, для баніти
Під голим небом буде дім!
Ідіть, плюндруйте стіни й брами,
Не гайтесь, боже вас боронь!
Паліть стодолу із снопами,
Щоб звівся до небес вогонь!
Його корів сюди женіте,
Для нас, для спільного добра.
Хай плачуть у Шатілі діти,
В Гудані — браття і сестра.

Веління господа сердите
Виконувати нам пора!.."

Почувши вирок цього суду,
Не стримав Міндія сльози.
Та як порятувать Алуду?
Уже не вгамувать грози,
Уже не дати відсіч бурі,
Хевсури п'яні рвуться в бій,
Щоб знищить дім Кетелаурі,
Помститися над ним мерщій.

Туди, де натовп розмовляє,
Підходять раптом хлопчаки,
Один з них збуджено тримає
Обгризений п'ястук руки:
"Хай божа ласка милостива
Вам, старші люди, щастя дасть!
Я заслужив на ковшик пива,
Бо вам приніс ворожу п'ясть.
У пазурах цю костомаху
Тримав, на скелі сівши, крук.
Стрілу, щоб смерть завдати птаху,
Пустив я, вихопивши лук.
Метка стріла злетіла з лука
І трапила в одне із крил.
Упала здобич з кігтів крука
І покотилася на діл..."

"Я знаю, це рука Муцала,-
Промовив Міндія ураз.-
Ота рука, що нині стала
Причиною незгод між нас.
Її приніс я до Алуди,
Та засмутив його мій дар,

І я тоді, шановні люди,
Жбурнув її кудись у яр".
Озвався Бердія: "Візьміте
Цю лапу пса! Гидка вона
Ми — божий люд, хевсурські діти,
Нас не обдурить сатана!"

Собакам кинути звеліли
Руки Муцалової п'ясть,
Та відвернулись пси й завили,
Мов одчуваючи напасть.
Тут Бердія, як хевісбері,
Скричав до зібраних людей:
"От навіть псові-ненажері
Глитати гидко шмат оцей.
Не їсть собачу кістку псина,-
Прислів'я каже нам старе".
І вже хлоп'ятство п'ясть кістина
Собі за іграшку бере.

VI

Сніги на пасма гір упали,
Лютує вітер, свист хурдедь.
В провалля котяться обвали,
Упавши з прямовисних скель.
Швидкої річки груди й лона
Стягнув, як панцир, синій лід.
Хурделі снігова запона
Змела гірської стежки й слід.
Лише з одчаю чи з нестями
Пуститись можна зараз в путь,
Але он хтось бреде снігами,
За ним ще п'ятеро бредуть.

Між гір лунає лемент дикий,-
Виття голодних вовчих зграй.
"Тепер, хевсуре, вже навіки
Добра для себе не чекай!" —
Отак одна з жінок голосить.
"Де наш притулок? Де наш дім?
Його руїни сніг заносить,
І круки крякають над ним".
Говорить до Алуди мати:
"Ти надто швидко, сину, йдеш,
Бо я не в силі поспішати,
Твоя дружина Лела теж.
А діти змерзли й потомились,
Уже не відчувають ніг.
Ох, по безпуттю ми пустились!
Ох, тьма навкруг, мороз і сніг!
Невже хевсури відреклися
Тебе навік, без вороття?
Чого шукать ми подалися?
Де ми закінчимо життя?
Чи десь загинем од знесилля,
Чи, може, розшукаєм схов,
Та до ущелини Шатіля
Не вернемось ніколи знов!
Кохана земле, рідний краю,
Як тяжко покидати вас!
Я божевільна, я вмираю,
Я гину з кривди і образ!

Нема в ногах ні краплі сили,
А серце — в темряві, в імлі.
О ви, батьків моїх могили,
Ви, гостроверхих гір шпилі!.."
Почулась гнівна річ Алуди:
"Жінки, замовкніть хоч на мить!

Не завертаючи нікуди,
Лиш по моїх слідах ідіть,
Але облиште пересуди,
Хреста даремне не гнівіть!"

Ще раз схотілося Алуді
Оглянуть рідний краєвид:
"Прощайте, гори міцногруді,
Місця, де видно тура слід.
Прощай, моє житло кохане,
Про тебе згадую в журбі.
Прощай, могутній, славний Пане,
Ти будиш силу і в рабі!"
Ідуть навіки з батьківщини
Вигнанці, сповнені жури.
Стримлять суворих гір вершини,
Шугають, виючи, вітри.
Ідуть, зникають за горою,
Змітає сніг сліди стежок.
Ще лине звіддалі луною
Гіркий невтішний плач жінок.

1888

1 Шатіль — селище в Хевсуретії.
2 Кісти, кістини — інгуші й чеченці.
3 Архоті — селище в Хевсуретії, що межує з Чечнею.
4 Гілгойський — інгушський.
5 Чоха — верхній одяг, черкеска.
6 Гуданський хрест — найбільша святиня хевсурів.
7 Меч-франгулі — тобто меч, викутий з найкращої,
так званої "франкської" сталі.
8 Сини господні — так хевсури називають своїх божків:
Яхсаро, Копало, Гуданський Хрест тощо.
9 Дев, дів — диявол, нечиста сила.

10 Пан — в даному випадку божество,
божок — Гуданський Хрест.
11 Хевісбері — старійшина ущелини,
голова громади, її жрець.
12 Дідеба — молитва.
13 Пірімзе — "сонцелика", назва гірської квітки.